

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

8
2023

Tosh o'rmoni
(Navoiy viloyati)

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti

08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Qo'ng'irotboy Avezimbetovich

Elektron nashr. 426 sahifa, 30-avgust, 2023-yil.

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Rae Kvon Chung, Janubiy Korea, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi

Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi

Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari

Toshkulov Abduqodir Hamidovich, i.f.d., prof., O'zbekiston Respublikasi Prezidentining yoshlar, fan, ta'lim, sog'liqni saqlash, madaniyat va sport masalalari bo'yicha maslahatchisi o'rinbosari

Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari

Sharipov Qo'ng'irotboy Avazimbetovich, t.f.d., prof., TDIU rektori

Oblamuradov Narzulla Naimovich, i.f.n., dots., O'zR Tabiat resurslari vaziri o'rinbosari

Djumaniyazov Maqsud Allanazarovich, Qoraqalpog'iston Respublikasi Tabiat resurslari qo'mitasi raisi

Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati

Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari

Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i

Eshov Mansur Po'latovich, i.f.d., prof., TDIU Akademik faoliyat bo'yicha prorektori

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMIB birinchi prorektori

Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori

Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor

Yuldashev Maqsud Abdullayevich, p.f.d., prof., TDIU Moliya-iqtisod ishlari bo'yicha prorektori

Karimov Norboy G'aniyevich, i.f.d., prof., TDIU huzuridagi PKQTMO tarmoq markazi direktori

Hakimov Nazar Hakimovich, f.f.d. TDIU profesor

Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori

Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU Marketing kafedrasini professori

Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori

Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori

Aliyev Bekdavlal Aliyevich, f.f.d., TDIU professori

Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., prof., Atrof-muhit va tabiatni muhofaza qilish texnologiyalari ilmiy-tadqiqot instituti

Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari

Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori

Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., Toshkent arxitektura-qurilish universiteti katta o'qituvchisi

Kamilova Iroda Xusniddinova, i.f.f.d., TDIU dotsenti

Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti

Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti

Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti

Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU Ilmiy tadqiqotlar va

innovatsiyalar departamenti rahbari

Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU huzuridagi Pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq Markazi xorijiy hamkorlik bo'yicha mutaxassis

Ekspertlar kengashi:

Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti

Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Imomqulov To'liq Burxonovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti,
O'zR Tabiat resurslari vazirligi,
O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

"Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot"
jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.

MUNDARIJA

JSTga a'zolik Yangi O'zbekistonni jahon iqtisodiyotiga olamshumul integratsiyalashtiradi	6
Muxiddin Kalonov , i. f. d., professor	
O'zbekistonda ipakchilik sanoatining rivojlanish strategiyalari samarasi.....	11
Jumayev Olimjon Sadulloevich , tadqiqotchi	
"Yashil" iqtisodiyot va uni shakllantirish masalalari.....	18
Yokubjanov Doniyor Islom o'g'li , tayanch doktorant	
Suv ta'minot korxonalarining biznes jarayonlari bo'yicha asosiy samaradorlik ko'rsatkichlari (KPI)ni baholash.....	24
Saidakbarov Xusniddin Abdisalomovich , PhD	
O'zbekiston fond bozorida investorlarning pul mablag'larini jalb qilish mexanizmlaridan foydalanish.....	27
Karimov Akramjon Ikromjon o'g'li , PhD	
Ishchi kuchi bozorining amal qilish metodologiyasi	34
Mamaraximov Bekzod Erkinovich , i. f. n., dotsent	
Yashil turizmni rivojlantirish va takomillashtirish istiqbollari.....	39
Normurodova Zebo Eshmaxmatovna , kafedra o'qituvchisi	
Suv resurslaridan foydalanishning samaradorligini baholashga yondashuvlar.....	44
Axmedov Sayfullo Normatovich , t. f. n., mustaqil tadqiqotchi	
Samarqand viloyatida xizmat ko'rsatish sohasining holati va innovatsion rivojlanish tendensiyalari tahlili.....	50
Berdiyev Anvar Abduraxmonovich , tayanch doktorant	
Mamlakatimizda markaziy bank monetar siyosatini amalga oshirishning amaliy holati	56
G'aybullayeva Zilola Raxmatullo qizi , mustaqil tadqiqotchi	
Tijorat banklari kapitalidagi mavjud davlat ulushlarini kamaytirish	61
Olimjanova Nigora Alisherovna , mustaqil izlanuvchi	
Infratuzilmaviy investitsiya loyihalarini moliyalashtirishda islom moliya bozorining roli.....	65
Saydirasulov Laziz Alimovich , doktorant	
Balansning tarkibiy tuzilishi va unga ta'sir etuvchi omillar	71
Tulayev Mirzakul Salamovich , kafedra dotsenti; Axmedov Akbarali Sultonmurodovich , i. f. n (PhD)	
Интеграция современных информационных систем в аудит бюджетных организаций	78
Урдабаев Жарылкап Ермакбаевич , независимый исследователь	
Формирование и использование ресурсного потенциала промышленных предприятий.....	83
Махмудов Носир Махмудович , д. э. н., профессор; Фозилова Фирангиза Комиловна , докторант	
Qishloq xo'jaligi ekinlarining yovvoyi ajdodlarini genofond sifatida asrash va ulardan samarali foydalanish zarurati.....	89
Sherali Xolliyev , kafedra o'qituvchisi	
Turizmni rivojlantirishda axborot texnologiyalarning o'rni	94
Yuldasheva Dilnoza Ulugbekovna , mustaqil tadqiqotchi	
Sanoat klasterlarini tashkil etish va boshqarishning o'ziga xos jihatlari.....	99
Xakimov Ziyodulla Axmadovich , dotsent; Axmadova Rayxona Jasurbek qizi , tadqiqotchi	
"Universitet-ishlab chiqarish" integratsiyasi sharoitida oliy o'quv yurtlarining innovatsion rivojlanishini boshqarishning nazariy qoidalari.....	103
Shamshiyeva Nargizaxon Nosirxo'ja qizi , iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent	
Farmatsevtika sanoati raqobatbardoshligini oshirishda farmatsevtikaga ixtisoslashgan erkin iqtisodiy zonalardan foydalanishning xorij tajribasi.....	108
Abdiyeva Flora Botir qizi , tayanch doktorant	
Hududlar ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishga ilmiy yondashuvlar	114
Abdullayev Farxod Ozodovich , mustaqil tadqiqotchi	
Budjet-soliq va pul-kredit siyosatini muvofiqlashtirishda fiskal va monetar qoidalardan foydalanishning nazariy jihatlari	119
Hakimjon Hakimov , tadqiqotchi	
Analyzing the Impact of External Debt on The Financial Security of the Country	125
Sanakulova Barnogul Rizakulovna , Doctor of Economic Science, Professor;	
Jamolov Mirzabek Mirjalil ugli , Senior researcher	

Sanoat korxonalarining iqtisodiy o'sishi va barqaror rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari.....	129
Avloqulova Sadoqat Sobirjon qizi	
Digital Advertising Oasis: Qatar's E-Marketing Revolution	133
Mirziyo Sodikov Odiljon ogli	
Tikuv-trikotaj korxonalari faoliyatida marketing tadqiqotlaridan foydalanishning SWOT tahlili	138
Ro'zmamatov Abbas Tolibjon o'g'li, magistrant	
Xorijiy investitsiyalar oqimiga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash uchun ekonometrik regression model tuzish.....	144
Saydullayev Azamat Jo'raqul o'g'li, tayanch doktorant	
Eksport – mamlakat iqtisodiy o'sishiga ta'sir etuvchi asosiy omil sifatida	151
Sharifi Ahmad Sakhrob, mustaqil izlanuvchi	
Роль цифровизации туристической отрасли в повышении её экспортного потенциала страны	156
Суюнова Фотима Баходир кизи, базовый докторант	
Surxondaryo viloyati iqtisodiyotiga kiritilgan xorijiy investitsiyalar prognozi	161
Xatamov Nurbek Ochildiyevich, erkin tadqiqotchi	
Inson kapitalini oshirishda xodimlarni o'qitish va rivojlantirishning o'rni.....	169
G'aniyeva Dilnoza Baxriddin qizi, doktorant	
Совершенствование порядка исчисления и уплаты акцизного налога в Узбекистане	174
Жуманиязова Феруза, PhD, доцент	
Yevropa tiklanish va taraqqiyot bankidan investitsiya jalb qilish imkoniyatlari.....	179
Mamatov Bahromjon Shavkatovich, dotsenti, PhD	
Davlat-xususiy sherikligini rivojlantirishning xorijiy tajribalari	184
Mamayusupova Dilovarxon Begmatovna, mustaqil izlanuvchi, i. f. f. d. (RhD)	
Banklar moliyaviy barqarorligini ta'minlashda makroprudensial siyosatning o'rni.....	190
Nilufar Sharipova, PhD	
Dunyoda qorako'l teriga bo'lgan talabning pasayishi: sabab va oqibatlar	197
Nurillayev Jamoliddin Yarashevich, doktorant, i. f. n., dotsent	
Mehnat resurslarini faoliyatini tashkil etishning mezonlari va ko'rsatkichlari.....	201
O'roqov Mamurali Odil o'g'li, tayanch doktorant	
Biznes loyihalarini moliyalashtirishning xorij tajribasi	208
Razzaqov Jasur Hamraboyevich, dotsent, PhD	
Сравнительный анализ методов оценки финансирования инновационных разработок предприятие.....	212
Рузиева Дилноза Абдусаматовна, независимый исследователь	
IPOning muvaffaqiyatlilik darajasini aniqlash metodikasini takomillashtirish yo'llari	216
Saydullayev Shaxzod Sherzodovich, PhD	
Источники финансирования стартап-проектов и способы их привлечения	222
Хажиев Бахтиёр Душабоевич, dotsent, iqtisodiyot fanlari nomzodi	
Tashqi iqtisodiy munosabatlar sharoitida tashqi savdo va bojxona mexanizmlarini tartibga solish masalalari	227
Adizov Sardor Rashidovich, mustaqil izlanuvchi	
Shaxsning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlash strategiyasini ishlab chiqish	231
Mamatov Sardor Axmatjonovich, mustaqil tadqiqotchi	
Malayziya iqtisodiyotida Islom kapital bozori ahamiyatining tahlili.....	238
Abrorov Sirojiddin Zuxriddin o'g'li, PhD	
Анализ современного состояния предприятий топливно-энергетического комплекса Узбекистана	243
Мирзахалилова Азизахон Алишеровна, докторант	
Moliyaviy savodxonlik orqali fond bozori savdolarida institutsional investorlar faolligini oshirish	249
Sultanov Maxmud Axmedovich, dotsent, PhD	
Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini tashqi bozorlarga yetkazib berishda tijorat standartlarining o'rni	254
Xojiyev Elshod Yoqub o'g'li, PhD; Fayzullayev Shuhrat Sherali o'g'li, tayanch doktorant	
Особенности использования системно-процессного менеджмента в развитии зеленой экономики	259
Отакулов Махамаджон Каримович, PhD, и.о. доцент	
Milliy turizm tarmog'ida raqobat ustunliklarini aniqlashning ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati	264
Xalilov Sirojiddin Sherali o'g'li, PhD	
Sut mahsulotlari ishlab chiqarish korxonalarida "yashil marketing" strategiyalari.....	268
Eshmatov Sanjar Ashirqulovich, mustaqil tadqiqotchi, i.f.f.d.(PhD)	

O'zbekiston Respublikasida kredit mexanizmini takomillashtirish imkoniyatlari	272
Gadoyev So'hrob Jumakulovich , PhD, dotsent	
Влияние инвестиционной политики на инновационную деятельность в Республике Корея	277
Алимова София Розумбаевна , независимый исследователь	
Hududlarda oliy ta'lim va mehnat bozori integratsiyasi yo'nalishlarini takomillashtirish.....	282
Haqqulov Fazliddin Faxriddinovich , tayanch doktorant	
Bozor iqtisodiyoti sharoitida iqtisodiy potentsialni rivojlantirish.....	290
N. N. Ismatullayeva , tayanch doktorant	
Mahalliy byudjet daromadlari shakllanishi va muammolarining amaliy holati va tahlili.....	293
Ollokulova Feruza Mansurovna , PhD	
Temir yo'l transportidan samarali foydalanishning ekonometrik tahlili.....	298
Shakarova Difuza Ruzimuratovna , tayanch doktorant	
Формирование кредитного портфеля современного коммерческого банка.....	304
Жураева Нодира Фузулий кизи , ассистент кафедры	
Logistika kompaniyalarida yuklarni sug'urtalashni takomillashtirish yo'llari	310
G. Abduvosidova , kafedra o'qituvchisi	
Tumanlar va tadbirkorlikning rivojlanish darajalarini baholash uslublari.....	315
Nazarov Shohbek Isroilovich , magistrant	
Shaxsning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlash strategiyasini ishlab chiqish	320
Mamatov Axmetjon Atajanovich , professor; Allaberganov Zakir Gayibovich , dotsent	
Moliya tizimini barqarorlashtirishda mahalliy budjetlarning imkoniyatlarini oshirish masalalari	327
Ollokulova Feruza Mansurovna , PhD; Eshonqulov Asliddin Mamatmurod o'g'li , magistrant	
Byudjetdan tashqari mablag'lari samaradorligini oshirishda davlat xaridlarining roli	330
Norov Akbar Ruzimamatovich	
Fond bozorini rivojlantirishning mamlakat iqtisodiy o'sish jarayonlari bilan bog'liqligi	335
Xoliqov Ulug'bek Rustamovich , t.f.n.	
Sun'iy intellektning tijorat banklari samaradorligiga ta'siri: xorijiy tajriba	341
N.N.Ro'ziyev	
O'zbekistonda turizmni rivojlantirishda investitsion loyihalarni jalb qilishning iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish.....	350
Astanov Sherzod Rustamovich , mustaqil tadqiqotchi	
Assessing the Impacts of Modern Models for Increasing Textile Product Exports through Green Strategies.....	356
Nosirova Charos	
MDH mamlakatlarida islom moliyasini rivojlanish istiqbollari	364
Irgasheva Gulbahor Sodiqovna , tayanch doktorant	
Qayta ishlash sanoati korxonlarini iqtisodiy samaradorligini oshirishning zamonaviy yo'llari	369
Abduxamidova Gulxayo , tadqiqotchi	
Mintaqa iqtisodiyotiga kiritilayotgan xorijiy investitsiyalar statistik tahlili	374
Xatamov Nurbek Ochildivich , erkin tadqiqotchi	
Международный опыт развития регионов путем привлечения инвестиций через рынок капитала	380
Дадаханова Саида Махаммаджон кизи , докторант	
Искусственный интеллект как инструмент управления человеческими ресурсами	386
Хайдарова Малика Шакирджановна , преподаватель кафедры	
Surxondaryo viloyatida kichik tadbirkorlik rivojlanishining iqtisodiy-statistik tahlili	396
S.T.Toshaliyeva , PhD	
Jahon Savdo Tashkiloti faoliyati va unga a'zo bo'lish xususida.....	403
Ruzibayev Jahongir Nodirovich , tadqiqotchi	
Xufiyona iqtisodiyot ulushining oshishi O'zbekiston Respublikasi iqtisodiy xavfsizligiga bevosita tahdid sifatida.....	407
Nabiyev Feruz Nurmurodovich , tadqiqotchi	
Anoerob qayta ishlash jarayonini elektr impulsli ishlov berish	412
Imomova Nodira Shavkatovna tadqiqotchi, Sultonov Mansur Qilichevich PhD	
Milliy transport infratuzilmasini takomillashtirish.....	416
Xashimova Naima Abitovna , i.f.n., professor; Ergashev Shoxrux Vosiljon o'g'li assistent	
Korxonalar faoliyatida internet – marketing texnologiyalarini rivojlantirishning nazariy asoslar.....	421
M.A.Saparova , talaba	

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA KREDIT MEXANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH IMKONIYATLARI

Gadoyev So'hrob Jumakulovich

Termiz davlat universiteti Moliya kafedra mudiri, PhD, dotsent

Annotatsiya: Kredit mexanizmini takomillashtirish yuridik va jismoniy shaxslarning tijorat banklarining kreditlariga bo'lgan talabini qondirishning zaruriy sharti hisoblanadi. Kreditlarning foiz stavkalarining past va barqaror darajasini ta'minlash berilgan kreditlardan foydalanish samaradorligini ta'minlashda muhim o'rin tutadi.

Maqolada kredit mexanizmini takomillashtirish bilan bog'liq bo'lgan dolzarb muammolar aniqlangan va ularni hal qilishga qaratilgan ilmiy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: tijorat banki, kredit, kredit mexanizmi, kreditga layoqatlilik, korxona, foiz stavkasi, muvozanatlashgan stavka, samaradorlik, zahira, depozit, likvidlilik.

Аннотация: Совершенствование кредитного механизма является обязательным условием удовлетворения требований юридических и физических лиц кредитам коммерческих банков. Обеспечение низкого стабильного уровня процентных ставок кредитов занимает важное место в обеспечении эффективности использования выданных кредитов.

В статье выявлены актуальные проблемы, связанных с совершенствованием кредитного механизма и разработаны научные предложения, направленных на решение этих проблем.

Ключевые слова: коммерческий банк, кредит, кредитный механизм, кредитоспособность, предприятия, процентная ставка, сбалансированная ставка, эффективность, резерв, депозит, ликвидность.

Abstract: Improving the credit mechanism is a prerequisite for meeting the requirements of legal entities and individuals for loans from commercial banks. Ensuring a low stable level of interest rates on loans plays an important role in ensuring the efficiency of the use of loans.

The article reveals the actual problems associated with the improvement of the credit mechanism and developed scientific proposals aimed at solving these problems.

Key words: commercial bank, credit, credit mechanism, solvency, enterprises, interest rate, balanced rate, efficiency, reserve, deposit, liquidity.

KIRISH

2020 - 2025-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasida faqatgina bozor talablari asosida kreditlash, banklarning davlat resurslariga bo'lgan qaramligini kamaytirish, kredit portfeli sifati va tavakkalchiliklarni boshqarish sifatini yaxshilash, kreditlash hajmlari o'sishining mo'tadil darajasiga amal qilish, muvozanatlashgan makroiqtisodiy siyosat yuritish, korporativ boshqaruvni takomillashtirish mamlakat bank tizimini isloh qilishning ustuvor yo'nalishlari sifatida e'tirof etilgan ^[1]. Bu esa, o'z navbatida, kredit mexanizmini takomillashtirish zaruriyatini yuzaga keltiradi.

ADABIYOTLAR SHARHI

T.M. Kosterinaning fikriga ko'ra, kredit mexanizmi kredit munosabatlari amalga oshirish mexanizmi bo'lib, kredit munosabatlarining subyektlari o'rtasidagi o'zaro aloqadorlikni o'zida aks ettiradi va kredit tizimining ma'lum bir tarixiy, milliy va ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlardagi amal qilish mexanizmi sifatida namoyon bo'ladi ^[2].

A.Yu. Rodnina kredit mexanizmini tarkibiy-funksional yondashuv va kreditning doiraviy aylanishi talqini nuqtai-nazaridan qaraydi va unga quyidagicha ta'rif beradi: kredit mexanizmi – bu kredit munosabatlari ishtirokchilarining o'zaro kelishilgan manfaatlarini bo'lib, o'zida ham ssuda kapitalining harakati maqsadlarini, ham kredit-

ning rag'batlari va transformatsiyasini aks ettiruvchi o'zaro aloqalar va munosabatlar tizimi shaklida namoyon bo'ladi [3].

Ye.A. Shkarupaning xulosasiga ko'ra, kredit mexanizmi – bu o'zaro bog'liq elementlarning harakatlari majmui bo'lib, ssuda kapitali harakatining namoyon bo'lish shaklidir [4].

Kredit mexanizmining holatini tavsiflovchi muhim ko'rsatkichlardan biri bo'lib, kreditlarning samaradorligi hisoblanadi.

O.I. Lavrushinning fikriga ko'ra, kreditning samaradorligini tavsiflovchi ko'rsatkichlar tizimi mavjud bo'lib, ular orasida muammoli kreditlar va kreditlarning daromadlilikini tavsiflovchi ko'rsatkichlar muhim o'rin egallaydi [5].

S. Vayn o'z tadqiqotlari natijalariga asoslangan holda, kreditlarning samaradorligini ta'minlashda kreditlar bo'yicha tashqil etiladigan zahiralarining darajasini muhim o'rin tutishini e'tirof etgan [6].

V.M.Usoskinning fikriga ko'ra, talab qilib olinadigan depozitlardan kredit resursi sifatida foydalanish tijorat banklarining likvidililigiga salbiy ta'sir ko'rsatadi [7].

J.Sinkining xulosasiga ko'ra, banklar mijozning pul oqimini tahlil qilish quyidagi dolzarb savollarga javob topish imkonini berishi kerak:

- mijozning sof foydasi uning uzoq muddatli qarzlarning joriy qismini to'lash uchun yetarlimi?
- kompaniya aynan qancha miqdorda pul mablag'lari oladi?
- kompaniya o'z operatsiyalarini qanday moliyalashtiradi?
- kompaniyaning joriy holatini rahbariyatning qaysi hatti-harakatlari yoki qaysi tashqi ta'sirlar belgilaydi [8].

N.Karimovning xulosasiga ko'ra, kreditlar va foizlar Milliy bankka qaytarilmasdan muddati bir necha bor uzaytirib kelinmoqda. Bu uzaytirishlar faqat ichki uzaytirishlar bo'lib, tashqi kreditorlar bilan faqat 4 ta korxona, ya'ni "Farg'ona" furan birikmalari zavodi", "Kaolin", "O'zsmatana santexnika" va "Xobas Tapo" ko'shma korxonalarininggina 30 mln. AQSH dollari miqdoridagi kreditlarining muddati uzaytirilgan xolos. Shuningdek, hukumat tomonidan kafolatlangan kreditlar bo'yicha muddati o'tgan kreditlar yil boshidan yil oxiriga tomon u oshib boradi, yangi yilda esa "yangi uzaytirishlar" hisobidan u kamayadi, muddati uzaytirilgan kreditlar esa yana ko'payadi [9].

TAHLIL VA NATIJALAR

Kredit mexanizmining amaldagi holatiga baho berish uchun tijorat banklari tomonidan berilgan kreditlarning tarkibi va dinamikasini, daromadlilikini va kredit riskining darajalarini tavsiflovchi ko'rsatkichlarni tahlil qilamiz.

1-jadval: O'zbekiston Respublikasi tijorat banklari kreditlarining tarmoq tarkibi, foizda

Tarmoqlar	2018 y.	2019 y.	2020 y.	2021 y.	2022 y.
Sanoat	39,8	35,7	36,9	36,0	32,5
Qishloq xo'jaligi	5,6	8,1	10,1	10,7	10,8
Qurilish	3,5	2,8	2,7	2,8	2,7
Savdo va umumiy xizmat	6,4	6,8	7,2	8,4	7,4
Transport va kommunikatsiya	12,5	11,1	9,6	8,8	7,6
Moddiy-texnika ta'minoti	1,6	1,5	1,4	1,2	1,0
Uy-joy kommunal xo'jaligi	1,1	1,2	1,4	0,7	0,5
Jismoniy shaxslar	14,6	18,9	19,8	21,3	25,9
Boshqa sohalar	14,8	13,7	10,9	10,0	11,7
Kreditlar - jami	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

1-jadval ma'lumotlaridan ko'rinadiki, 2018-2022-yillarda respublikamiz tijorat banklari tomonidan berilgan kreditlarning tarmoq tarkibida eng yuqori salmoqni sanoat korxonalari berilgan kreditlar egallagan.

1-jadval ma'lumotlaridan ko'rinadiki, 2018-2022-yillarda respublikamiz tijorat banklari kreditlarining tarmoq tarkibida moddiy-texnika ta'minoti va uy-joy kommunal xo'jaligiga berilgan kreditlar nisbatan kichik salmoqni egallagan. Bu esa, mazkur tarmoqlarda foyda me'yoring past ekanligi va ularni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash amaliyotining mavjudligi bilan izohlanadi.

Endi biz tahlilni chuqurlashtirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi aksiyadorlik-tijorat banklari- Sanoatqurilishbank va Aloqabankning kreditlash amaliyotini tahlil qilamiz.

2-jadval: O'zSanoatqurilishbank kreditlarining miqdori va darajasi

Ko'rsatkichlar	2016-y.	2017-y.	2018-y.	2019-y.	2020-y.	2021-y.	2022-y.
Kreditlar, mlrd. so'm	8634	20207	27293	29442	39898	43147	48075
Kreditlarning brutto aktivlar hajmidagi salmog'i, %	82,6	84,1	89,5	84,4	81,4	76,4	74,8

2-jadval ma'lumotlaridan ko'rinadiki, 2016-2022-yillarda kreditlar O'zsanoatqurilishbankning aktivlari hajmida yuqori salmoqni egallagan. Biroq 2018-2022-yillarda kreditlarning brutto aktivlar hajmidagi salmog'i pasayish tendensiyaga ega bo'lgan. Bu esa tahlil qilingan davr mobaynida qimmatli qog'ozlarga qilingan investitsiyalarning brutto aktivlar hajmidagi salmog'ini o'sish tendensiyasiga ega bo'lganligi bilan izohlanadi.

Respublikamizda tasniflangan kreditlarning barcha besh toifasi bo'yicha ham zahira ajratmalari shakllantiriladi va ular bo'yicha stavkalar quyidagicha:

- standart kreditlar – 1 %;
- substandart kreditlar – 10 %;
- qoniqarsiz kreditlar – 25 %;
- shubhali kreditlar – 50 %;
- umidsiz kreditlar – 100 %^[1].

3-jadval: O'zSanoatqurilishbank kreditlarining daromadlilikini tavsiflovchi ko'rsatkichlar

Ko'rsatkichlar	2016-y.	2017-y.	2018-y.	2019-y.	2020-y.	2021-y.	2022-y.
Kreditlar, mlrd. so'm	8634	20207	27293	29442	39898	43147	48075
Kreditlardan olingan foizli daromadlar, mlrd. so'm	414	633	1270	2108	3007	3747	4591
1 so'mlik kreditga to'g'ri keladigan daromad darajasi, %	4,8	3,1	4,7	7,2	7,5	8,8	9,5

3-jadval ma'lumotlaridan ko'rinadiki, 2016-2022-yillarda O'zsanoatqurilishbank tomonidan berilgan kreditlarning miqdori o'sish tendensiyasiga ega bo'lgan. Shuningdek, mazkur davrda kreditlardan olingan foizli daromadlarning miqdori ham o'sish tendensiyasiga ega bo'lgan.

3-jadval ma'lumotlaridan ko'rinadiki, O'zsanoatqurilishbank kreditlarining daromadlilik darajasi tahlil qilingan davr mobaynida nobarqaror bo'lgan. Bu esa bankning kreditlash amaliyotini takomillashtirish nuqtayi nazaridan salbiy holat hisoblanadi. Shunday bo'lishiga qaramasdan, 2018-2022-yillarda O'zsanoatqurilishbank kreditlarining daromadlilik darajasi oshish tendensiyasiga ega bo'lgan.

4-jadval: O'zbekiston Respublikasi tijorat banklarining milliy valyutada berilgan kreditlarining o'rtacha foiz stavkasi, Markaziy bankning qayta moliyalash stavkasi va inflyatsiyaning yillik darajasi, foizda

Ko'rsatkichlar	2016-y.	2017-y.	2018-y.	2019-y.	2020-y.	2021-y.	2022-y.
Tijorat banklari kreditlarining foiz stavkasi	11,5	18,5	20,5	24,2	22,3	20,8	21,9
Markaziy bankning qayta moliyalash stavkasi	9,0	14,0	16,0	16,0	14,0	14,0	15,0
Inflyatsiyaning yillik darajasi	5,7	14,4	14,3	15,2	11,1	10,0	12,3

4-jadval ma'lumotlaridan ko'rinadiki, 2016-2022-yillarda respublikamiz tijorat banklari tomonidan milliy valyutada berilgan kreditlarning o'rtacha yillik foiz stavkasi nisbatan yuqori bo'lgan. Buning ustiga, kreditlarning o'rtacha yillik foiz stavkasi 2022-yilda 2016 yilga nisbatan yuqori darajada o'sgan. Bu esa, banklarning kreditlash amaliyotini takomillashtirish nuqtayi nazardan salbiy holat hisoblanadi.

4-jadval ma'lumotlaridan ko'rinadiki, 2016-2022-yillarda Markaziy bankning qayta moliyalash stavkasi nisbatan yuqori bo'lib, 14 foizdan pastga tushmagan. Bu esa mazkur davrda inflyatsiya darajasining yuqori bo'lganligi bilan izohlanadi, chunki inflyatsiya darajasi yuqori bo'lgan sharoitda Markaziy bank o'zining qayta moliyalash stavkasini pasaytira olmaydi. Bunday sharoitda Markaziy bankning qayta moliyalash stavkasining pasaytirilishi inflyatsiya darajasining yanada oshishiga olib keladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Iqtisodiy konyunkturaning yomonlashishini muammoli kreditlarni yuzaga kelishiga sabab bo'lishi ishlab chiqarilgan tovarlarni sotilmay qolishida namoyon bo'ladi. Tovarlarni sotilmasligi natijasida tovarlarni ishlab chiqaruvchi kompaniyalar banklardan olgan kreditlarini qaytara olmaydi. Bundan tashqari, tovarlarni ommaviy sotilmasligi natijasida kompaniyalar o'rtasida debitor qarzdorlik miqdori ko'payadi. Buning natijasida kompaniyalarda pul oqimi zaiflashib, pirovard natijada, bank tizimida muddati o'tgan kreditlar hajmi oshadi.

Tijorat banklarida muammoli kreditlar miqdorining katta ekanligi hamda ularning aktivlari va majburiyatlari o'rtasida nomuvofiqlikning mavjudligi banklarda balanslashmagan likvidlilik muammosining yuzaga kelishi va chuqurlashib ketishiga olib keldi.

Tijorat banklari kreditlarining foiz stavkalarini yuqori ekanligi sanoat korxonalarining tijorat banklari kreditlaridan foydalanish darajasini oshirishga to'sqinlik qiladi. Bunday sharoitda tijorat banklari kreditlari foiz stavkalarining past va barqaror darajasini ta'minlash sanoat korxonalarini kreditlash amaliyotini takomillashtirish nuqtai-nazaridan muhim amaliy ahamiyat kasb etadi.

Fikrimizcha, kredit mexanizmini takomillashtirish uchun quyidagi tadbirlarni amalga oshirish lozim:

1. Yuridik shaxs maqomiga ega bo'lgan xo'jalik yurituvchi subyektlarning kredit to'loviga layoqatliligining asosiy jihatlari to'laqonli qamrab olishni ta'minlash maqsadida amaldagi asosiy moliyaviy koeffitsiyentlar tarkibiga quyidagi moliyaviy koeffitsiyentlarni kiritish lozim:

- tezkor likvidlilik koeffitsiyenti;
- muddatli likvidlilik koeffitsiyenti;
- moliyaviy marja koeffitsiyenti.

I. Altman tomonidan taklif qilingan besh omilli Z-modelga ko'ra (aylanma mablag'larning aktivlarning umumiy hajmidagi salmog'i; aktivlarning rentabelligi; soliq to'langunga qadar bo'lgan foydaning aktivlarga nisbati; kapitalning qisqa muddatli majburiyatlarga nisbati; tushumning aktivlar summasiga nisbati), Z ning darajasiga bog'liq ravishda kompaniyaning bankrot bo'lish ehtimoli aniqlanadi: Z 1,81 dan kam bo'lsa, unda, kompaniyaning bankrotlik riski 80 foizdan 100 foizgacha bo'ladi; Z 1,81 dan 2,77 gacha oraliqda bo'lsa, kompaniyaning o'rtacha bankrotlik ehtimoli 35 foizdan 50 foizgacha bo'ladi; Z 2,77 dan 2,99 gacha oraliqda bo'lsa, kompaniyaning bankrotligi 15 foizdan 20 foizgacha bo'ladi; Z 2,99 dan katta bo'lsa, unda, kompaniya moliyaviy jihatdan barqaror hisoblanadi va uning yaqin ikki yil ichida bankrot bo'lish ehtimoli juda past.

2. Innovatsion kredit mahsulotlarini (forfeiting, kontokorrent, overdraft, revolverli kredit) kreditlash amaliyotiga joriy etish yo'li bilan kredit mexanizmining samaradorligini oshirish maqsadida quyidagi tadbirlarni amalga oshirish lozim:

- banklar tomonidan yangi kredit mahsulotlarini chiqarishga ta'sir qiluvchi omillarni aniqlash va tizimlashtirish lozim;
- innovatsion kreditlarning samaradorligini miqdoriy baholash tizimini takomillashtirish kerak (kredit mahsulotlarining miqdoriy xarakteristikalar bankning o'z kapitali hajmi, kreditlash limitlari hajmi, qarz oluvchining to'lov qobiliyati, shuningdek, kredit garovi hajmi bilan belgilanadi);
- chakana kreditlashni innovatsiyalar asosida rivojlantirish orqali chakana kreditlarning brutto kreditlar hajmidagi salmog'ini oshirish lozim.

Yangi mahsulot sifatida bank innovatsiyasi faqat uni moliya bozorida yoki bank doirasida amalga oshirish jarayonida namoyon bo'ladi. Xaridor tomonidan bank mahsuloti yoki texnologiyasiga bo'lgan talab ushbu turdagi innovatsiyalarning yangilik darajasini belgilaydi. bozorda paydo bo'lgan yangi mahsulot sotilsa, bu uning talabga ega ekanligini va o'z xaridoriga ega ekanligini anglatadi. yangi mahsulotga bo'lgan talab darajasi uning foydalilik darajasini va shuning uchun uning yangilik darajasini belgilaydi. Birinchi marta o'z innovatsiyasi bilan chiqqan va bozorda o'zining "nishi" ni egallab olgan bank tezda o'zi uchun raqobatchiga raqobat qilish qiyin bo'ladigan imidj yaratadi.

3. Muvozanatlashgan foiz stavkasini shakllantirish yo'li bilan kreditlar va depozitlarning foiz stavkalari o'rtasidagi mutanosiblikni ta'minlash kerak.

Muvozanatlashgan foiz stavkasi konsepsiyasini amalda qo'llashning birinchi fundamental muammosi shundaki, bu obyekt amalda kuzatilmaydigan obyekt hisoblanadi. Istalgan davrda haqiqatda kuzatiladigan foiz stavkasi (nominal yoki real) muvozanatlashgan stavka hisoblanadi, chunki iqtisodiyot har bir davrda ma'lum muvozanat holatida bo'ladi. Biroq muvozanatlashgan foiz stavkasi deganda maxsus sharoitlarda shakllanadigan ba'zi foiz stavkalari tushuniladi. Ammo real hayotda bunday foiz stavkalarini shakllanishiga qat'iy ishonish qiyin.

Neytral muvozanatlashgan foiz stavkasini aniqlashning standart yondashuvda muvozanatlashgan stavka mahsulotlar ishlab chiqarish va inflyatsiya muvozanat holatida bo'lganda shakllanadi. Nomi qayd etilgan olimlarning fikricha, muvozanatlashgan stavka, moliyaviy siklning moliyaviy barqarorlikka ta'siri oqibatlarini hisobga olgan holda faqat ishbilarmonlik sikli hisobga olingan modellarga qaraganda, yuqori bo'lishi kerak.

Ikkinchi murakkablik shundaki, hatto bitta konsepsiya doirasida ham (masalan, neokeynscha) muvozanatlashgan stavka qaysi model (ochiq yoki yopiq iqtisodiyot; moliyaviy taranglikka (siquv)) ega iqtisodiyot yoki tarangliksiz iqtisodiyot ko'rib chiqilayotganiga qarab turli darajaga ega bo'lishi mumkin.

Ushbu konsepsiyani amaliy qo'llashning ikkinchi muammosi bo'lib, neytral stavkani baholashning qiyinligi hisoblanadi. Dallas Federal zahira bankining boshlig'i R.Kaplan ta'kidlaganidek, pul-kredit sharoitlarining neytralligiga mos keluvchi foiz stavkasini baholash turli omillarning keng jihatlarini har tomonlama tahlil qilishni talab qiladigan fandan ko'ra, ko'proq san'atdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 12 майдаги ПФ-5992-сонли Фармони. 2020 - 2025 йилларга мўлжалланган Ўзбекистон Республикасининг банк тизимини ислоҳ қилиш стратегияси тўғрисида//Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 13.05.2020 й., 06/20/5992/0581-сон; Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 18.10.2021 й., 06/21/6325/0972-сон; 30.12.2021 й., 06/21/42/1224-сон, 18.03.2022 й., 06/22/89/0227-сон; 10.06.2022 й., 06/22/152/0507-сон; 27.04.2023 й., 06/23/62/0232-сон.
2. Костерина Т.М. Банковский кредитный механизм: основные тенденции развития//Вестник ТвГУ. Серия "Экономика и управление". – Тверь, 2014. - № 23. - С. 191–196.
3. Роднина А.Ю. К вопросу о взаимосвязи кредита как кругооборотного процесса со структурно-функциональным под-ходом к определению кредитного механизма//Многоуровневое общественное воспроизводство: вопросы теории и практики. – Москва, 2013. - № 5. - С. 237–247.
4. Шкарупа Е.А. Роль кредитного механизма функционирования финансово-кредитной инфраструктуры в расширении предпринимательского потенциала населения (на примере сельскохозяйственных товаро-производителей)//Современные проблемы науки и образования. – Москва, 2014. - № 5. URL: <http://science-education.ru/119-15255>.
5. Лаврушин О.И. Банковское дело: современная система кредитования. - М.: КНОРУС, 2008. - 264 с.
6. Вайн С. Оптимизация ресурсов современного банка. – М.: Альпина Паблишер, 2013. – 194 с.
7. Усоскин В.М. Современный коммерческий банк: управление и операции. – М.: Вазар-Ферро, 1994. – 320 с.
8. Синки Дж. Финансовый менеджмент в коммерческом банке и в индустрии финансовых услуг. Пер. с англ. – М.: Альпина Паблишер, 2017. – С. 485 - 486.
9. Каримов Н.Г. Иқтисодий интеграциялашув шароитида инвестицияларни молиялаштиришнинг бозор механизмларини жорий этиш муаммолари. И.ф.д. илм. дар. ол. уч. тақд. эт. дисс. автореф. – Тошкент, 2007. – 40 б.
10. Абдуллаева Ш.З. Банк рисклари шароитида тижорат банкларнинг кредит портфелини диверсификациялаш. И.ф.д. илм. дар. ол. уч. тақд. эт. дисс. автореф. – Тошкент, 2000. – 43 б.
11. Ўзбекистон Республикаси Марказий банки Бошқарувининг қарори. Тижорат банкларида активлар сифатини таснифлаш ва активлар бўйича эҳтимолий йўқотишларни қоплаш учун захиралар шакллантириш ҳамда улардан фойдаланиш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида//Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2015 й., 28-сон, 374-модда; Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 30.04.2018 й., 10/18/2696-2/1120-сон.
12. Гадоев С.Ж. Тижорат банкларида ликвидлилик riskини бошқаришнинг долзарб масалалари. // Молия. – Тошкент, 2019. – № 4. 43 – 50 б.
13. Гадоев С.Ж. Тижорат банкларида баланслашмаган ликвидлилик муаммоси хусусида. // Халқаро молия ва ҳисоб. – Тошкент, 2019. – № 3. 33 – 42 б.
14. Gadoev S.J. Topical issues of liquidity risk management at commercial banks//International Journal of Memejement, IT & Engineering. (ISSN: 2249-0558) Impact Factor: 7. 119, 2019. – Volume – 9, Issue – 9. – Pg. 73 – 77.
15. Гадоев С.Ж. Монетар сиёсат инструментларидан фойдаланиш амалиётининг назарий ва амалий жиҳатлари. // Халқаро молия ва ҳисоб. – Тошкент, 2017. – №5. 31 – 39 – б.
16. Гадоев С.Ж. Тижорат банклари қимматли қўғозлар портфелининг сифатини таъминлаш йўллари. // Молия. – Тошкент, 2021. – № 4. 57 – 64 б.
17. Гадоев С.Ж. Тижорат банкларининг ликвидлилигини таъминлашнинг долзарб масалалари. // Молия. – Тошкент, 2021. – № 6. 89 – 98 б.
18. Гадоев С.Ж., Жумазода А. Тижорат банклари mijozларининг кредит тўловига лаёқатлилигини баҳолашни такомиллаштириш. // Логистика ва иқтисодиёт. Тошкент, 2022. – № 2. 58 – 65 б.
19. Gadoev S.J., Jumazoda A. Improving credit efficiency assessment of commercial banks' customers. // Thematics journal of business management (ISSN 2277-3002) Impact Factor: 7.25, 2022. – Volume – 5, Issue – 1. Pg. 18 – 24.

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Jtmoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2023. № 8

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Тел.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi 26-uy.

